

Treballs de la Societat Catalana de Geografia, núm. 83, juny 2017, p. 215-219
ISSN: 1133-2190 (format imprès); 2014-0037 (format digital)
URL: <http://revistes.iec.cat/index.php/TSCG>

Isabelle LOSTANLEN [ed.] (2015).

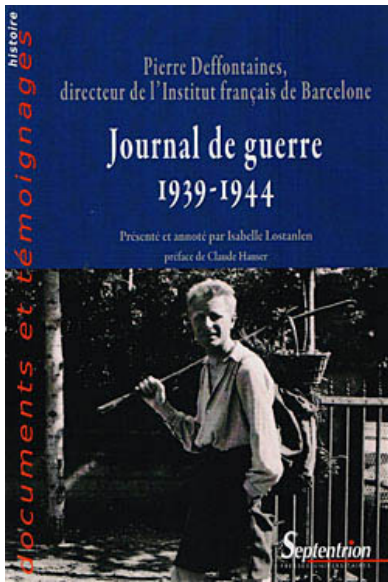
Pierre Deffontaines, directeur de l'Institut Français de Barcelone. Journal de guerre, 1939-1944.

Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion (Documents et témoignages), 305 p. Prefaci de Claude Hauser.

En aquesta ocasió, no sé si hauré encertat del tot la citació de l'obra per a ressenyar. De la composició dels textos que figuren a les pàgines de coberta, portada i crèdits, tot fa pensar que caldria posar Pierre Deffontaines com autor de l'obra. Però una volta llegit el llibre, ens adonarem que això seria inexacte. Ho aclariré més avall. M'ha semblat, en canvi, que l'adjudicació de l'autoria, ni que sigui com a curadora, a Mme. Lostanlen, és molt més ben avinguda amb la manera com ha estat gestada i materialitzada aquesta obra.

El gruix primordial del llibre (p. 51-304) consisteix en la transcripció d'una petita part dels apunts escrits al *livre de raison* mantingut pel matrimoni Deffontaines des de l'any de casament, el 1928, fins al de la mort de Pierre, el 1978, qui va llegar-ne una còpia dactilografada per a cadascun dels quatre fills haguts del matrimoni. La curadora ha emprat l'exemplar conservat per Madile [Marie Odile] Gardet, la primogènita dels Deffontaines. Gairebé un diari, les anotacions al *livre de raison* van ser escrites tant pel cap de casa com, força sovint, per la seva esposa, Geneviève, *née* Claro. Així doncs, d'haver compostat l'autoria en la forma "Pierre et Geneviève Deffontaines" hauria estat un registre més ajustat a la gènesi de llibre. Tanmateix, la necessitat, gairebé peremptòria –potser per imposició dels ajuts rebuts per a la publicació del llibre– d'entaforar la rúbrica *directeur de l'Institut français de Barcelone* dintre del títol, feia inviable deixar-hi constància de l'autoria dual.

En qualsevol cas, ja es pot suposar que l'interès testimonial del text íntim dels Deffontaines és indubtable. Les entrades corresponents als anys de la Segona Guerra Mundial, no només reflecteixen les angoixes i les esperances derivades de les vicissituds de la contesa, en general, sinó que, en particular, ens informen de primera mà sobre les actituds socials, científiques i humanes del geògraf francès, com un dels actors estel·lars de la política cultural francesa a Espanya, i a Barcelona en especial. És precisament durant aquells anys turbulents quan enceta els vint-i-cinc (1939-1964) de direcció ininterrompuda de l'Institut Français de Barcelone. Són cinc anys en el transcurs dels quals formalitzarà la presència i la projecció de la cultura francesa a Catalunya, entomant i posant en solfa, pel cantó francès, les directrius de tres règims –el terminal de la III República, el corporativista de Vichy i l'alliberador de De Gaulle–, i trampejant les limitacions i els entrebancs imposats pel règim ultranacionalista de Franco, pel cantó espanyol. Les notícies que els Deffontaines faciliten en el seu diari

familiar sobre el procés de consolidació material i institucional de l'Institut i del Lycée Français seran d'una vàlua inestimable per als historiadors d'aquestes institucions culturals barcelonines.

Des d'una perspectiva més geogràfica i, més concretament, la de la Societat Catalana de Geografia, institució de la qual Pierre Deffontaines va formar part com a soci honorari, els apunts del *livre de raison* són molt interessants per a resseguir les activitats del *Cercle de Géographie* de l'Institut Français, tan important per al desenvolupament de la geografia catalana contemporània. Hem de lamentar, però, que aquest seguiment només sigui possible per a la segona part del període esmentat al títol del llibre. Concretament, de

novembre de 1942 fins al final del període transcrit. Això és a causa de l'esporgat aplicat per la curadora a la primera part. Des del 3 de setembre de 1939 fins a l'octubre de 1942, només han estat transcrits i publicades les anotacions dels Deffontaines sobre temàtica estrictament política, de manera que les temàtiques culturals, socials i familiars n'han quedat excloses. La transcripció i la publicació del *livre de raison* és completa a partir de diumenge 8 de novembre, quan arriba a Barcelona la notícia de l'exitós desembarcament aliat a l'Àfrica del Nord, puntualment registrat per Geneviève Deffontaines aquell mateix dia. Seria bo de poder consultar un dels quatre exemplars subsistents del *livre de raison* dels Deffontaines per tal de poder refer la cronologia completa dels primers anys del *Cercle de Géographie*.

Cal fer-se càrrec, tanmateix, que la transcripció íntegra de la primera part del "Journal de guerre" –títol factici atorgat per la curadora– hauria engruixit inútilment el llibre, des de la perspectiva del profit que podrien treure'n els lectors francesos, destinataris evidents de l'obra. La revisió de les actituds i els determinis de Pierre Deffontaines en relació amb la seva "deserció" del camp del mariscal Petain, del qual era amic personal i de família, per a sotmetre's al govern d'Alger de De Gaulle, a la primavera de 1943, s'emmarca perfectament amb la temàtica més general del col·laboracionisme, tan preuada pels estudis d'història contemporània de França.

Així doncs, des de novembre de 1942 fins a finals d'octubre de 1944, amb l'alliberament complet de França, es poden resseguir les activitats del *Cercle de Géographie*, pas a pas. He tractat d'extractar-les i resumir-les en els paràgrafs següents.

Les notícies d'aquest període s'inicien amb la de la xerrada [*causerie*] d'Henri Gaussen (1891-1981) sobre cartografia botànica al *Cercle de Géographie* [p. 94,

apunt de dimarts 15 de desembre de 1942]. La sessió sembla improvisada, atès que es va efectuar a casa mateix dels Deffontaines, a primers de desembre de 1942. Per les mateixes dates, Gausson va pronunciar una conferència sobre els boscos mediterranis a la facultat de Ciències de la universitat, i una altra als locals de l'Institut Français sobre la teoria de l'evolució, la qual és qualificada per Deffontaines com a “très bonne”. Gausson es trobava a Barcelona de pas, en ruta des de Portugal cap a Tolosa de Llenguadoc, en la universitat de la qual professava. Havia format part de l'estat major del general Giraud –adicta a Vichy, però sense col·laborar amb els alemanys– a Lisboa, i per això, segons Deffontaines, no les tenia pas totes que el deixessin entrar a França, malgrat el seu renom com a botànic de prestigi mundial. A Barcelona, fa temps i contactes per a assegurar-se'n. En relació amb aquest esdeveniment, la curadora afegeix una nota a peu de pàgina (núm. 84) en la qual posa el lector francès sobre la pista del *Cercle de Géographie* animat per Deffontaines a Barcelona. Vegem que hi diu:

“El *Cercle de Géographie* va ser un dels primers a crear-se a l'Institut Français de Barcelona. Rere la guerra civil i l'exili de geògrafs prestigiosos (Pau Vila, Marc-Aureli Vila i Gonçal de Reparaz), l'ensenyament i la recerca geogràfica, havien, segons Joan Vilà Valentí “pràcticament desaparegut de la universitat de Barcelona”. El *Cercle* de l'Institut aplegava, sobretot, els geògrafs de la Societat Catalana de Geografia, com Lluís Solé Sabarís, Salvador Llobet i Josep Iglésies”.

En la traducció he tingut cura de citar els noms propis tal com ho fa Mme. Lostanlen en el text original en francès. Val a dir que, com es pot comprovar, ho fa molt correctament. Més endavant, a la nota 89 [p. 95] destaca que els cercles d'estudis especialitzats (geografia, música, belles arts, cinema...) van ser una iniciativa personal i singular de Deffontaines, inspirada en la seva experiència en els *Équipes sociales*, una institució del catolicisme progressista francès d'entreguerres, i que van facilitar els contactes i les reunions dels estudiosos i el artistes catalans, així com d'informar-se, documentar-se i, a vegades, obtenir ajudes econòmiques i recomanacions per a estudiar a París.

Segueix la sèrie d'anotacions amb una conferència de Deffontaines mateix sobre metodologies d'estudi del Montseny a la “réunion de géographes” [apunt de dimecres 20 de gener 1943]. En canvi, la conferència d'Agustí Duran i Sanpere –citada com “Agustín Durán y Sampere”– sobre els problemes que suscita la interpretació de la història de la ciutat de Barcelona, es va celebrar als locals de l'Institut, amb lliure accés del públic, el dilluns 15 de febrer de 1943 [p. 106]. Noel Llopis Lladó llegeix un informe sobre les serralades costaneres catalanes en una reunió de “l'association des géographes” el divendres 26 de febrer de 1943 [p. 109].

Quan les circumstàncies ho permeten, Deffontaines efectua activitats relacionades amb l'estudi de la geografia, avinentesa que només se li presenta de tant en tant. Sojorna a Portugal, des del dimecres 17 de març de 1943 fins el dijous 1 d'abril, amb intencionalitats polítiques (el pas de refugiats des de França fins

a Lisboa) velades per diverses activitats acadèmiques: conferències, excursions... Dina amb Orlando Ribeiro a la ciutat vella de Lisboa el dissabte 19 de març [p. 114]. En la notícia de l'excursió familiar, de diversos dies, efectuada al delta de l'Ebre i el Montsià a la darrera setmana d'abril de 1943, apunta: "A la tarda, fem un volt per la banda sud del delta. Un paisatge arrosser molt interessant. Prenc notes per a un estudi geogràfic. Si en feia de temps que no havia pogut fer geografia!" [p. 121, apunt de dissabte 1 de maig]. O bé, no deixa de consignar que ha rebut un exemplar de la *Géographie humaine*, versió abreujada de l'obra clàssica de Jean Bruhnes, el seu mestre, efectuada per Mariel Jean Bruhnes Delamarre. És a través del director de l'editorial Juventud, el qual li demana l'autorització per a traduir-la al castellà [p. 135, apunt de dissabte 17 de juliol; l'arribaria a fer Manuel Ferrer de Franganillo]. La mateixa editorial tenia aleshores en curs d'edició la traducció castellana de la geografia del Brasil de Deffontaines [p. 138, apunt de divendres 23 de juliol].

Durant l'estiu de 1943, els cercles temàtics gairebé són a punt de desaparèixer a causa de la incertesa de la permanència de Pierre Deffontaines a Barcelona. Una volta reconduïda la situació, a l'apunt de 20 d'octubre [p. 174] Deffontaines es determina a reorganitzar-los. Naturalment, el *Cercle de Géographie* és dels primers a reviscolar, cap a mig octubre, concretament amb una conferència d'André de Cailleux, refugiat a Barcelona, en la qual es van retrobar tots els assistents habituals. A partir d'aleshores, les sessions tindran lloc a la seu de l'Institut Français dissident (fidel a Alger), al local de la Gran Via, entre Claris i passeig de Gràcia. Era un estatge rellogat a l'ANEIE (Asociación Nacional de Estudiantes de Idiomas Extranjeros), és a dir, el London Club d'abans de 1939 convenientment espanyolitzat. Una situació molt estantissa que s'aguantava perquè el director de l'ANEIE, Rafael Grier Plans, era "un ami sûr et dévoué" de Deffontaines, alhora que el governador civil, l'inefable Correa Veglisson [de mare francesa, com bé fa notar la curadora], no feia gaire cas de les protestes i denúncies de l'Institut oficial (fidel a Vichy).

En clau purament anecdòtica, resulta divertida la relliscada de la curadora [apunt de dimarts 9 de novembre, p. 177], quan confon el restaurant can Solé amb el domicili d'en Solé Sabarís!: "J'emmène déjeuner chez Solé (304), à la Barceloneta, Roger, le compagnon de Truelle, Rebeyrol et sa mère. Petite réunion charmante". La nota 304, a peu de pàgina, diu textualment: "Lluís Solé i Sabarís (1908-1985), géographe et géologue, professeur de l'université de Barcelone". Però insisteixo, és una anècdota que no posa en entredit, de cap manera, la qualitat i l'exactitud de les 498 notes confegides per Mme. Lostanlen i afegides a peu de plana de la transcripció. La documentació recollida a l'arxiu de l'Institut Français i al Fons Deffontaines de la Biblioteca de Catalunya, hi és citada reiteradament.

Les activitats del *Cercle* van continuar amb una nova intervenció de Noel Llopis Lladó sobre les serralades costaneres catalanes a "la réunion des géographes catalans" el dimarts 14 de desembre de 1943 [p. 185, apunt de diumenge

19 de desembre]. L'apunt de 19 de gener de 1944 [p. 192] diu, bo i traduït: "Ahir vaig tenir una reunió amb els geògrafs barcelonins i els vaig parlar sobre "la geografia humana del delta de l'Ebre". Hi havia el gran geòleg espanyol, Solé, i en va restar molt interessat." Els canvis de denominació del *Cercle de géographie* són fets per Deffontaines sense cap intencionalitat. Els qui encara el vam poder escoltar, a classe o en conferències, sabem que era ben bé així, de canviant, no pas deixat, en les formes menudes.

Tot seguit a la notícia de la creació d'una secció teatral a l'Institut, en col·laboració amb Enric Moreu [Rey] [apunt de dijous 2 de març de 1944, p. 200], anota: "*Mon petit cercle de géographes* a entendu [Guy] Lapraz parlar de géobotanique." El professor Lapraz va iniciar la seva carrera docent al Lycée Français de Barcelona durant aquells anys de guerra. Més endavant passaria a la universitat: Bordeus, d'antuvi, i després a Estrasburg, on és dipositat el seu herbari, el qual conté nombrosos espècimens recollits a Catalunya.

I sense tenir una relació expressa amb la geografia, acabo el repàs del *livre de raison* dels Deffontaines, en un context més propi de Pierre que no pas de Geneviève, bo i recordant la inauguració del local del Lycée Français, al carrer del Bruc de Barcelona, en el qual s'impartirà el batxillerat espanyol, una secció que subsistirà fins a la dècada dels anys seixanta, sempre sota la direcció de Pere Ribera [citat com Ribeira a l'apunt de diumenge 1 d'octubre, p. 266]. En dissoldre's la secció espanyola, Ribera va fundar i dirigir l'Escola Aula.

Pau Alegre